

RENATA GAŁAJ, *Życie codzienne szlachty polskiej w okresie sarmatyzmu*, Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia, t. CCCLXV, 291, Szczecin 1998, ss. 152, ryc. 21.

Złożona tematyka opracowań tzw. „życia codziennego” różnych społeczności, w określonym czasie i przestrzeni, była wielokrotnie dyskutowana, ostatnio jako nowy kierunek badań historycznych na sesji naukowej w Instytucie Historii PAN w 1995 r.¹ Tomasz Szarota postawił pytanie, czy te opracowania mają jedynie charakter popularyzatorski? Można na to odpowiedzieć, że nie zawsze. Niekiedy wielcy uczeni potrafili przedstawić nowatorskie, własne ustalenia materiałowe odnoszące się do wielu dziedzin życia w danym kraju czy regionie, w określonym czasie historycznym. Dla większości opracowań powstawała potrzeba współpracy autorskiej w celu pełniejszego przedstawienia różnych tematów życia codziennego².

Przed autorką przygotowującą tezę doktorską postawiono więc trudne zadanie. Nie mogła ona wnieść żadnych własnych ustaleń materiałowych z materiałów rękopiśmiennych do żadnego z omawianych zagadnień. Należy to do wymogów stosowanych przy tezach doktorskich dotyczących tematyki historycznej. Wszystkie omawiane przez nią dziedziny były już

¹ Materiały z sesji wydrukowano pt. *Życie codzienne – nowy kierunek badań w ramach historii kultury. Sesja naukowa w 1995 roku*, „Kw.HKM”, R. XLIV, 1996, nr 3, s. 237–245.

² Np. A. Berdecka, I. Turnau, *Życie codzienne w Warszawie okresu Oświecenia*, Warszawa 1969.

opracowane przez innych badaczy. Można było jednak napisać kompilacyjną popularyzację tych najnowszych ustaleń. Jednakże, moim zdaniem, autorka nie spełniła i tego wymogu, nie starając się uwzględnić najnowszej literatury przedmiotu w omawianych dziedzinach i nie dokonując precyzyjnych ustaleń, jakim okresem historycznym i jaką z różnych warstw szlachty polskiej zamierza się zajmować. Widać, że praca uległa znacznym skrótom, co odbiło się na jej stylu i spowodowało brak jakiegokolwiek wprowadzenia przedstawiającego dobór omawianych zagadnień. Autorka korzysta z materiałów z XVI–XVIII w., a niekiedy nawet z końca XV w., traktując to jako okres nie ulegający żadnym zmianom. O powiązaniu sarmatyzmu z okresem baroku wspomina się tylko w jednym z rozdziałów.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów. Dwa pierwsze dotyczą rodziny szlacheckiej w okresie staropolskim, jej funkcji, kryteriów doboru partnera, pozycji kobiety i mężczyzny. Uderza tu brak jakiegokolwiek wzmianki o przemianach od czasów średniowiecza; autorka powtarza ustalenia z pracy Marii Koczerskiej³ i wiadomości z licznych książek Zbigniewa Kuchowicza razem z podanymi przez niego cytatami z literatury satyrycznej. Krótki rozdział o zdrowiu i higienie jest niemal w całości oparty na ustaleniach Zbigniewa Kuchowicza. Nieco więcej uwagi autorka poświęciła informacjom o domu i życiu codziennym. Cytuje kilka prac dotyczących architektury staropolskiej, wzmiankuje ustalenia Gostomskiego i Haura, jednakże większość cytatów źródłowych podaje za Bystroniem i innymi opracowaniami. Zamiast poszukiwać ikonograficznych autorka zadowolila się reprodukcjami z encyklopedii Glogera.

Najwięcej błędnych informacji zawiera rozdział V, o stroju i kulturze. Tu autorka nie zauważyła żadnych prawie nowszych opracowań z historii polskiego ubioru, nie sięgnęła także do ustaleń słownikowych objaśniających znaczenie nazw ubiorów i tkanin⁴. Wpływy orientalne były widoczne nie tylko w stroju męskim, lecz także kobiecym. Kobiety w całym omawianym okresie również często nosiły strój narodowy. Zwłaszcza na szlachciance z dalekiej prowincji niewielki wpływ miały zmienne mody przekazywane przez obie królowe Francuzki, Marię Ludwikę i Marysienkę Sobieską. Autorka przecenia znaczenie zdobycznych ubiorów wschodnich rabowanych na Turkach, głównie przez Kozaków. Większy wpływ, zwłaszcza na męskie ubiory wojskowe, miały zdobycze na Szwedach, Niemcach bądź, rzadziej, cytowanych przez Paska Duńczykach.

Polemizuję z powtarzaniem przez autorkę tradycyjnym ujęciem zagadnienia ubioru narodowego w Polsce. Nie chodzi tu o „rodzaj stylizacji czy twórczego naśladownictwa” (s. 62). Istotna różnica leży w kroju długich i faldzistych strojów męskich. Pisałam o tym między innymi w cytowanym przez autorkę w bibliografii artykule, a zagadnienia te omawiam w dwóch książkach⁵. Autorka może się z moimi ustaleniami, opartymi na ponad 5000 inwentarzy ruchomości oraz na analizie ikonografii i zabytków, nie zgadzać, powinna jednak podać nowe źródła, nie zaś cytaty z encyklopedii Glogera. Zdumiewające jest jej twierdzenie, że „w drugiej połowie XVII wieku pojawiła się szata, która na blisko 120 lat wyparła kontusz” (s. 71). Nie podano nazwy tej tajemniczej „szaty”, a na s. 83 autorka pisze, że wzmianka o kontuszu pochodzi z 1648 r. I to jest niecisłe, gdyż wiadomości o tym stroju są co najmniej o kilkanaście lat wcześniejsze, ale nie widać go w ikonografii XVI w. W ogóle opisy różnych ubiorów, często o przekręconych nazwach (bekisza zamiast bekiesza, s. 80), są całkowicie błędne. Autorka nie zapoznała się z nowszą literaturą przedmiotu ani z mozolnie opracowywanymi opisami ubiorów i tkanin w fachowych podręcznikach i słow-

³ M. Koczerska, *Rodzina szlachecka w Polsce późnego średniowiecza*, Warszawa 1975.

⁴ *Zarys historii włókiennictwa na ziemiach polskich do końca XVIII wieku*, red. J. Kamińska, I. Turnau, Wrocław 1966, słownik s. 647–672; M. Gutkowska-Rychlewska, *Historia ubiorów*, Wrocław 1968, słownik s. 80–876; *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. S. Kozakiewicz, wyd. 2, Warszawa 1976.

⁵ I. Turnau, *Ubiór narodowy w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1991; też: *History of Dress in Central and Eastern Europe from the Sixteenth to the Eighteenth Century*, Warszawa 1991.

nikach. Korzysta z fragmentarycznych uwag cudzoziemców, którzy opierali je na zewnętrznym podobieństwie długich i faldzistych strojów męskich, w rzeczywistości uszytych zupełnie odmiennie od tureckich kaftanów.

W omawianej książce przyjęto niezmiennosc tak narodowych, jak zachodnioeuropejskich ubiorów od końca XV do końca XVIII w. Autorka cytuje opisy K. Turskiej, dotyczące zwykle tego najwcześniejszego okresu, nie mającego nic wspólnego z sarmatyzmem⁶. Później zmiany w ubiorze narodowym zachodziły zwykle w okresach ćwierćwiecza, a w XVIII w. już dziesięciolecia. Obok tych ubiorów noszono także odzież krojoną według znacznie częściej zmieniających się wzorów przekazywanych przez Niemcy ubiorów zachodnioeuropejskich. W swych powierzchownych opisach autorka nie wychwytuje różnicy pomiędzy tymi strojami. Widać, że nie przeczytała podręcznikowych określeń wamsu czy sajanu. Nazwy „szuba” czy „delia” zmieniały kilkakrotnie znaczenie w ciągu tych kilku stuleci. Przytaczanie wielokrotnie analizowanych przez badaczy opisów Kitowicza nie przynosi nic nowego. Przykładem może być niekonsekwentny opis konfederatki (s. 94) czy wiadomość o noszeniu przez mieszczan pasa na żupanie, której nie potwierdza ikonografia⁷. W zakończeniu tego rozdziału brak rozważań na temat szlacheckiej kultury; informacje o broni powinny się znaleźć w rozdziale VI. Chaotyczny opis ubiorów świadczy o wyrwykowym korzystaniu z literatury przedmiotu i nie służy popularyzacji wiedzy o szlacheckim stroju.

Dwa ostatnie rozdziały dotyczą służby wojskowej ziemianina i udziału szlachcica w życiu społecznym i politycznym kraju. Oba te zagadnienia są dobrze opracowane w nieznaney po części autorce literaturze przedmiotu. Nie wykorzystala ona także bogatej literatury pamiętnikarskiej.

Skromny i prawie nieczytelny w druku zestaw ilustracji także nie świadczy o starannej kwerendzie. Np. ubiory zilustrowane po części reprodukcjami z albumu Jana Matejki świadczą o nieznamomości reguł korzystania z obrazów pochodzących z określonej epoki.

W sumie omawiana książka nie spełnia wymogów tezy doktorskiej opartej na samodzielnych badaniach. Zarazem, mnożąc nieporozumienia i fałszywe bądź przestarzałe informacje, nie posiada walorów popularyzatorskich. Uniwersytet Szczeciński dokonał niewłaściwego wyboru tematu i niepotrzebnie udostępnił drukiem tę pracę dokorską.

Irena Turnau
(Warszawa)

⁶ K. Turska, *Ubiór dworski w Polsce w dobie pierwszych Jagiellonów*, Wrocław 1987.

⁷ I. Turnau, *Odzież mieszczaństwa warszawskiego w XVIII wieku*, Wrocław 1967, s. 140–145.